

PRZEMEBLOWANIE (W) WIECZNOŚCI

Prace Naukowe

Uniwersytetu Śląskiego
w Katowicach
nr 3761

50 lat
**Uniwersytetu
Śląskiego**
w Katowicach

Magdalena Piotrowska-Grot

PRZEMEBLOWANIE (W) WIECZNOŚCI

Wizje zaświatów w polskiej poezji współczesnej

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Katowice 2018

REDAKTOR SERII: HISTORIA LITERATURY POLSKIEJ:

MAREK PIECHOTA

RECENZENT:

TOMASZ MIZERKIEWICZ

*And what would humans be without love?
Rare, said Death.*

TERRY PRATCHETT: *Sourcery*

Łukaszowi – wspierającemu mnie w czasie
powstawania tej książki, dodającemu mi odwagi
i siły w każdej wymagającej tego sytuacji.

SPIS TREŚCI

Wprowadzenie	
W POSZUKIWANIU (U)TRACONYCH ZAŚWIATÓW	9
W stronę współczesnych zaświatów	12
Zaświaty biblijne/ „zaświaty” laickie	35
Cień Dantego	50
Część I	
NIEBIAŃSKA OBIETNICA	55
Raj możliwości – możliwość raju	83
Poetyckie odnowienie wszechrzeczy	101
Zaświat zindywidualizowany	120
Heterotopie „rajskości”	149
Część II	
NA GRANICY (ZA)ŚWIATÓW	153
Światło-terapia	159
„Rachunek” sumienia	191
W odłączeniu od „rutyny”	203
Gospodarka remontowa	221
W (u)ścisku z nicością	241
„Coś” kontra „nic”	296

Część III	
BLISKOŚĆ PIEKŁA	309
Piekielny remodeling	341
Desakralizacja piekieł	366
Piekło zamar(z)ło?	372
Infernalne eskapady („ponowoczesna katabaza”)	398
Zakończenie	
WYRASTANIE Z ZAŚWIATÓW?	425
BIBLIOGRAFIA	441
INDEKS OSÓB	463
SUMMARY	473
RÉSUMÉ	477

Wprowadzenie

W POSZUKIWANIU (U)TRACONYCH ZAŚWIATÓW

Nic – tylko płacz i żal i mrok i niewiadość i zatrata!
Takiż to świat! Niedobry świat! Czemuż innego nie ma świata?¹

Powyższe Leśmianowskie pytanie o istnienie innego świata i kono-
towana przez nie problematyka przestrzeni pośmiertnego bytowa-
nia człowieka: jej istnienia bądź nieistnienia, wyobrażeń miejsc ka-
ry za grzechy i nagrody za prawe życie, obecne są niemal od zawsze
w literaturze europejskiej, w tym polskiej. Stały się konstytutywne
dla naszego kręgu kulturowego, zwłaszcza pod wpływem założeń
filozofii Fryderyka Nietzschego, i powracają z różnym natężeniem
w kolejnych fazach współczesności. To niezmiennie kontynuowane
metafizyczne opowieści. Zagadnienia te, bez względu na wyzna-
nie, które stanowi ich źródło, zdają się tyleż nierozstrzygalne, co
żywo inspirujące myśl oraz kreacje artystyczne twórców. Parafra-
zując słowa Johna A. McClure'a – przekształcenia literackiej nar-
racji o formach zbawienia i pośmiertnego trwania odzwierciedlają
istotne zmiany w świadomości społeczeństwa i sposobie ludzkiego
bycia w świecie². Zaświaty pojawiają się niejednokrotnie nawet
w tych tekstach, które nie oscylują zasadniczo wokół kwestii wiary
i istnienia Boga, jednak symboliczne obrazy rajy i piekła czy też

-
- 1 B. LEŚMIAN: *Dziewczyna*. W: IDEM: *Dzieła wszystkie*. T. 1. *Poezje zebrane*. Oprac. J. TRZNADEL, Warszawa 2010, s. 330.
 - 2 Zob. J. A. MCCLURE: *Półwiary. Literatura postsekularna w czasach Pynchona i Morrison*. Przeł. T. UMERLE. Kraków 2016, s. 67.

miejsca oczekiwania na odzyskanie jedności ze Stwórcą (*limbus*), pojawiające się od wieków w literaturze, sztuce i naukach różnych religii zinstytucjonalizowanych, są tak nośnym źródłem metafor, iż zdają się funkcjonować we współczesnej kulturze jako inspiracja do przedstawienia także problemów oderwanych od kwestii eschatologicznych, związanych z doczesnym trwaniem. Określenia łączące się z zaświatami silnie zakorzenione w języku, we frazeologii obecne są bowiem niemal we wszystkich sferach ludzkiej działalności. Jak pisze na wstępie swojej książki *Rzymska komedia* Jarosław Mikołajewski:

W pierwszej pieśni *Boskiej komedii* Dante twierdzi, że w połowie życia zgubił się w lesie, bo „prosta droga była zgubiona”. Drogę zastępują mu trzy bestie – lew, ryś i wilczyca – i nie wyszedłby żywy z tego spotkania, gdyby z pomocą nie przyszedł mu ten, który wprowadził go w zaświaty, czyli Wergiliusz. [...]

Trzydzieści pięć lat, kiedy się zgubił, miał Dante, w podobnym wieku gubimy się i dzisiaj. Czy podobne są przyczyny zagubienia?³

Pytania o przyczyny zagubienia oraz motywacje kreowania współczesnych zaświatów w polskiej poezji od drugiej połowy XX wieku będą jednymi z kluczowych w niniejszej książce. Obrazy krainy zmarłych w poezji współczesnej nie stanowią bowiem jedynie próby wyartykułowania wiary, ale wielokrotnie zmierzają do przedstawienia czy metaforycznego wyrażenia wielu innych problemów codzienności. Istotną funkcją – być może wcale nie uboczną – podejmowania w liryce zagadnień wiążących się z przestrzeniami niedostępnymi w doczesnym trwaniu wydaje się stworzenie nowych formuł mówienia o wierze indywidualnej, prywatnej. *Rzymską komedię* przytaczam także dlatego, że nawiązuje do wizji zaświatów Dantego, który jako pierwszy pod obrazem poetyckiej katabazy przekazał czytelnikowi znacznie więcej treści niż jedynie transkrypcje prawd wiary na język poetycki. *Boska komedia* stała

3 J. MIKOŁAJEWSKI: *Rzymska komedia*. Warszawa 2011, s. 15.

się historycznoliterackim katalizatorem dla powstawania wizji zaświatów, wykorzystywania symboli religijnych jako swego rodzaju uniwersalnego języka opisu świata i jego zjawisk.

Jak pisze Jacob Taubes: „Kopernikańska ziemia, nad którą nie rozciąga się już żaden boski nieboskłon, stanowi horyzont, w ramach którego rozgrywa się historia upadku średniowiecznego państwa Bożego, od renesansu i reformacji”⁴. Temat niniejszej monografii wymagał selekcji materiału poetyckiego. Przeprowadzone analizy starałam się porządkować w poszczególnych rozdziałach w taki sposób, aby wśród nazwisk najbardziej znanych (w przypadku poezji powstającej w latach 1945–1989 można wręcz użyć określenia: kanonicznych) znalazła się także twórczość poetów słabiej obecnych w badaniach literackich. Nie zabraknie także poezji najnowszej, powstałej do roku 2016.

Tytułem krótkiego wyjaśnienia odniosę się do dwóch terminów, które pojawiać się będą w poszczególnych rozdziałach, mianowicie „wizji” i „reprezentacji”. Określenie „wizja” stosuję, aby zaznaczyć indywidualność i specyficzną jednorazowość owych zaświatów kreowanych w poezji. Nie mam przy tym absolutnie na myśli mistycyzmu czy jakiegokolwiek formy profetyzmu. Chodzi o zaznaczenie, iż analizie i interpretacji zostaną poddane w książce inspiracje i mechanizmy wpływające na pracę wyobraźni poszczególnych polskich poetów, obrazy kreowane w utworach nie po to, żeby konstituować nową religię, ale wyłącznie po to, aby wyrazić własną duchowość, a niejednokrotnie także skonsolidować własną tożsamość czy osobowość twórczą. Niezwykle często zaświaty stanowić będą jedynie nośny semantycznie, metaforyczny obraz i dotyczyć problemów jak najbardziej ziemskiej egzystencji.

Jeżeli chodzi o „reprezentację”, to rozumiem ją jako próbę „uobecnienia tego, co pozajęzykowe”⁵. Wybrane reprezentacje poetyckich wizji zaświatów to wyselekcjonowane przykłady kreowania

4 J. TAUBES: *Zachodnia eschatologia*. Przeł. A. SERAFIN. Warszawa 2016, s. 151.

5 M. P. MARKOWSKI: *Prolog. Ikony i idole*. W: IDEM: *Pragnienie obecności. Filozofie reprezentacji od Platona do Kartezjusza*. Gdańsk 1999, s. 11.

obrazów, dla których jedynym wzorcem jest to, co już zapośredniczone. W Biblii, Koranie, pismach teologów czy dziełach literackich w odniesieniu do raju, piekła i czyśćca mamy do czynienia już z plonem pracy ludzkiej wyobraźni. Nie są to „przestrzenie”, choć za pomocą takich mechanizmów próbujemy je opisać. Nie jest to także stan, którego jakikolwiek żyjący człowiek mógłby doświadczyć za pomocą zmysłów. To jedynie koncepcje oparte na fantomach niedostępnych ludzkiemu poznaniu. W przypadku polskiej poezji współczesnej wizje zaświatów skazane są dodatkowo na nieautonomię przedstawienia, ponieważ sprofilowane są zwykle poprzez obrazy głęboko zakorzenione w europejskiej kulturze. Nie zabraknie w nich jednak rozwiązań oryginalnych i niepowtarzalnych. Poezja współczesna dokonuje bowiem ciągłej interpretacji, projekcji, nadpisywania znanych symboli czy obrazów, stwarzając nowe jakości⁶. W rozumieniu pojęcia reprezentacji posiłkuję się książką Michała Pawła Markowskiego *Pragnienie obecności*. Szczególnie ważne dla niniejszej monografii jest zdanie, które pada w eseju otwierającym rozważania: „Nie ma jednak reprezentacji bez pragnienia obecności”⁷. Zaświaty, jakkolwiek obecne w poezji, zdają się odzwierciedlać właśnie pragnienie ich uobecnienia we współczesnym „świecie odczarowanym”⁸.

W stronę współczesnych zaświatów

W wizjach zaświatów obecnych w polskiej poezji, nawet zawężonej na potrzeby badawcze do twórczości wieku XX, można zaobserwować nieprzebrane wręcz bogactwo przeróżnych sposobów słownej kreacji. „Zaświatowa” symbolika, obrazy znane z Biblii, wizje kabalistyczne, reinterpretowane zaświaty literackie (począwszy od

6 Mówiąc w uproszczeniu, wiersze są próbami tekstowych reprezentacji wizji zaświatów projektowanych w wyobraźni poszczególnych twórców.

7 M. P. MARKOWSKI: *Pragnienie obecności...*, s. 21.

8 Terminu „świat odczarowany” używam za Maxem Weberem. Zob. M. WEBER: *Racjonalność, władza, odczarowanie*. Przeł. M. HOŁONA. Poznań 2011.

INDEKS OSÓB

A

- Abramciów Rafał 245, 456
Adorno Theodor 186, 379, 444
Alighieri Dante 10, 35, 50, 51, 58,
159, 163, 169, 174, 175, 176,
193, 296, 298, 299, 301, 302,
303, 304, 307, 308, 313, 314,
321, 322, 351, 352, 353, 356,
357, 359, 379, 390, 397, 399,
408, 436, 446, 448, 455, 458
Ariès Philippe 186, 444
Augé Marc 22, 444
Augustyniak Piotr 352, 354

B

- Bachelard Gaston 136, 324, 409,
410, 444
Baczewski Marek Krystian Ema-
nuel 84, 287, 306, 441, 459
Balbus Stanisław 71, 444
Balcerzan Edward 118, 444
Banasiak Bogdan 51, 308, 447
Baran Bogdan 170, 211, 243, 244,
448, 449, 450, 455, 459
Baran Marcin 436
Barańczak Stanisław 27, 39, 40,
41, 42, 71, 77, 97, 98, 107, 118,
123, 128, 129, 130, 131, 132,
211, 215, 242, 279, 284, 285,
344, 345, 346, 353, 362, 363,
436, 441, 444, 445, 446, 447,
450, 451, 454, 466, 470
Baron-Milian Marta 199, 444
Barrow John David 246, 250, 251,
444
Bartkowiak-Lerch Magdalena
444
Bataille Georges 236, 461
Baudrillard Jean 142, 444
Bauman Zygmunt 34, 142, 257,
407, 412, 413, 427, 444, 445,
462
Bąkowska Eligia 57, 186, 447
Beardsworth Richard 249, 457
Benjamin Walter 60, 404, 407
Benn Gottfried 367, 368, 445
Bernacki Marek 191, 445
Białoszewski Miron 26, 30, 41,
44, 175, 264, 265, 266, 267,
298, 356, 357, 358, 359, 366,
367, 399, 400, 401, 402, 417,
430, 436, 441, 448, 454, 458,
459, 466, 470
Biedrzycki Krzysztof 93, 97, 98,
118, 128, 129, 344, 444, 445
Bielas Jacek 19, 135, 452

- Bielik-Robson Agata 18, 43, 44,
46, 60, 73, 96, 111, 249, 373,
407, 427, 445, 447, 460
- Bielska Magdalena 437
- Bieńczyk Marek 261, 407, 445, 452
- Bieńkowski Zbigniew 247, 248,
249, 250, 251, 252, 291, 441,
455, 457
- Blake William 293, 456
- Bloom Harold 73, 445
- Bluszcz Lucjan 18, 452
- Błoński Jan 38, 39, 59, 60, 122,
160, 173, 365, 445
- Bocheński Jacek 259
- Bogalecki Piotr 46, 47, 94, 98, 99,
100, 126, 363, 384, 422, 445,
447
- Bolecki Włodzimierz 15, 261, 452,
456
- Bonowicz Wojciech 432, 443
- Borkowska Grażyna 182, 460
- Borowiec Jarosław 137
- Bosing Walter 347, 445
- Breza Tadeusz 261
- Brodzka Alina 13, 456
- Brook Peter 254, 445
- Brzozowski Jacek 233, 252, 265,
417, 443, 457
- Bukowski Piotr 168, 169, 446
- Burkot Stanisław 329, 331, 446
- Bursa Andrzej 335, 336, 339, 446
- C**
- Caputo John D. 46, 47, 128, 422,
- Ceccherelli Andrea 159, 299, 300,
446
- Celan Paul 163, 268, 269, 270, 384,
441
- Certeau Michel de 22, 446
- Cholewa Piotr 455
- Christians Ludwik 317
- Chrzanowski Mateusz 335, 336,
339, 446
- Chudak Henryk 136, 324, 444
- Chwin Stefan 346, 446
- Chymkowski Roman 22, 444
- Cicha Magdalena 115, 446
- Cieślak Tomasz 141, 291, 415, 446,
453
- Ciołkoszowa Lidia 425, 458
- Cioran Emil 306, 307, 446
- Collins George 249, 457
- Cudak Romuald 264, 446
- Czabanowska-Wróbel Anna 90,
91, 196, 373, 446, 449, 459
- Czaja Dariusz 269, 297, 446
- Czaja Kamila 421
- Czapliński Przemysław 93, 143,
305, 446
- D**
- Dabert Dobrochna 437, 438, 447
- Dalasiński Tomasz 291, 453
- Danielewicz Zbigniew 19, 58, 148,
447
- Dawkins Richard 165, 447
- Dąbrowski Witold 340, 423

Dehnel Jacek 103, 233
 Deleuze Gilles 51, 306, 447
 Delumeau Jean 32, 57, 447
 Dembińska-Pawelec Joanna 19,
 26, 27, 42, 71, 107, 108, 130,
 210, 398, 436, 447, 454
 Drewnowski Tadeusz 256, 447
 Drozdowski Bohdan 85, 318, 442
 Dybciak Krzysztof 168
 Dybel Paweł 48, 447
 Dziadek Adam 210, 343, 420, 447
 Dziamski Grzegorz 142, 407, 453
 Dzień Mirosław 21, 25, 207, 321

E

Eagleton Terry 94, 150, 170, 448
 Eco Umberto 23, 71, 394, 415, 448

F

Fazan Jarosław 26, 138, 448
 Ficowski Jerzy 85–89, 462
 Fiut Aleksander 16, 59, 60, 104,
 159, 160, 168, 172, 222, 301,
 337, 338, 346, 348, 363, 448,
 455, 460
 Flakowicz-Szczyrba Marta 103,
 182, 183, 370, 448
 Foucault Michel 23, 149, 150, 151,
 152, 448
 Franaszek Andrzej 201, 209, 222,
 354, 356, 417, 418, 448, 455,
 460
 France Anatole 347
 Franczak Jerzy 305
 Frankiewicz Małgorzata 115, 450

G

Gadacz Tadeusz 13, 455
 Gadamer Hans-Georg 48, 285,
 447, 448
 Garbacik Magdalena 262, 459
 Garbol Tomasz 191, 192, 193, 448
 Glandys Olga 171, 462
 Gleń Adrian 358, 359, 417, 448
 Głowiński Michał 15, 26, 30, 58,
 243, 265, 280, 448, 449, 454,
 462
 Gombrowicz Witold 19, 21, 58,
 448, 450
 Gorczyńska Renata 59, 60, 160,
 196, 449
 Gosk Hanna 210, 305, 446, 453
 Gotfryd Jan 36, 455
 Grądział-Wójcik Joanna 42, 54,
 123, 205, 206, 266, 358, 449,
 453, 458
 Grodzki Bogusław 228
 Gros Frederic 126, 266, 449
 Grzonka Piotr 381, 382, 384, 449
 Gutorow Jacek 224, 256, 328, 449

H

Hanczakowski Michał 110, 449
 Hartwig Julia 103, 113, 181, 182,
 183, 193, 194, 202, 238, 284,
 368, 369, 370, 426, 436, 441,
 448, 450, 460
 Heidegger Martin 56, 243, 244,
 249, 279, 285, 290, 296, 446,
 449, 454

Herbert Zbigniew 17, 22, 24, 25,
29, 75, 76, 77, 93, 95, 106,
114–118, 120–125, 150, 185,
203–212, 256, 284, 318, 320,
321, 322–325, 328, 336, 343,
346, 351–355, 367, 379, 417,
436, 441, 444, 445, 446, 448,
451, 452, 453, 454, 455, 456,
466, 470

Holona Marian 12, 246, 458

I

Ilg Jerzy 222, 460

Iwaskiewicz Jarosław 261

J

Jameson Frederic 115, 450

Janion Maria 108,

Jankélévitch Vladimir 187, 188,
450

Janowska Katarzyna 32, 460

Januszkiewicz Michał 21, 450

Jarniewicz Jerzy 174, 375, 458

Jarosiński Zbigniew 13, 450

Jarosz Krzysztof 307, 446

Jarosz Łukasz 131, 132, 199, 200,
201, 285, 441, 466, 470

Jarzębski Jerzy 15, 19, 22, 97, 136,
445, 456

Jarżyna Anita 115, 116, 122

Jarzyńska Karina 46, 450

Jasińska-Wojtkowska Maria 18,
36, 37, 450, 455, 465

Johnston Philip S. 312, 450

K

Kadłubek Zbigniew 230, 448

Kaliszewski Andrzej 116, 124, 450

Kałuża Anna 113, 183, 269, 450

Kandziora Jerzy 97, 260, 450

Kania Ireneusz 306, 446

Kaniowska Ewa 126, 266, 449

Karasek Krzysztof 337, 441

Karpowicz Tymoteusz 256, 328,
400, 449, 459

Kawulok Piotr 262, 459

Każmierczyk Zbigniew 38, 59,
450

Kiełbasa Jan 245, 456

Kijonka Tadeusz 21

Kisiel Joanna 97, 214, 264, 450

Kisiel Marian 20, 21, 28, 29, 54,
103, 253, 254, 258, 259, 278,
329, 332, 333, 346, 449, 450,
451, 457

Kledzik Emilia 136, 454

Kłuba Agnieszka 127, 128, 261,
451

Kłak Tadeusz 254, 256, 451

Kobierski Radosław 185, 186,
460

Kocjan Krzysztof 157, 448, 451

Kołakowski Leszek 43, 94, 101,
451

Kopacki Andrzej 261

Kopaliński Władysław 315, 390,
451

Kornhauser Julian 117, 451

Kosturek Joanna 98, 451

Kotlarz Marek H. 158, 456

- Kowalczyk Andrzej S. 316, 447
 Kozicka Dorota 305
 Koziół Paweł 377, 416, 451
 Koziół Urszula 30, 261, 267–271,
 284, 306, 430, 441, 453
 Krasieńska Ewa 407, 445
 Kristeva Julia 53, 389, 451
 Królak Sławomir 111, 142, 368,
 444, 455
 Kruszewski Wojciech 330, 451
 Krynicki Ryszard 19, 27, 30, 44,
 84, 98, 125, 126, 128, 137, 157,
 195, 212, 214–216, 262–264,
 284, 296, 306, 350, 387, 388,
 401, 436, 442, 446, 453, 455,
 456, 458, 466, 470
 Krzemieniowa Krystyna 186, 444
 Kubiński Grzegorz 368, 451
 Kuciak Agnieszka 23, 448
 Kuczyńska-Koschany Katarzy-
 na 437, 451
 Kujawa Dawid 291
 Kurek Jalu 313, 315, 442
 Kuźma Erazm 261, 452
 Kwaterko Mateusz 188, 368, 444,
 450
 Kwiatkowski Jerzy 16, 168, 207,
 332, 451, 455
 Kwietniewska Małgorzata 419,
 453
- L**
- Lacoue-Labarthe Philippe 270,
 384, 451
 Lamża Łukasz 246, 444
- Le Goff Jacques 156, 157, 451
 Legeżyńska Anna 28, 69, 70, 111,
 273, 274, 279, 346, 417, 451,
 452
 Leśmian Bolesław 9, 15, 34, 52, 69,
 162, 177, 227, 228, 232, 235,
 236, 237, 241, 243, 252, 261,
 303, 400, 442, 449, 452, 457,
 459
 Leśniewski Norbert 257, 445
 Lévinas Emmanuel 14, 452
 Ligęza Wojciech 171, 172
 Lipska Ewa 27, 44, 279, 280, 281,
 306, 367, 436, 438, 439, 442,
 453, 454, 466, 470
 Lisicki Paweł 209
 Lisowski Krzysztof 105, 106, 442
 Luckmann Thomas 18, 452
 Lyotard Jean-François 261, 452
- Ł**
- Łapiński Zdzisław 26, 236, 237,
 265, 452, 454
 Łebkowska Anna 71, 285, 286, 452
 Łukasiewicz Jacek 14, 115, 205,
 209, 285, 448, 452
- M**
- Mach Wilhelm 261
 Macierzyński Piotr 421, 442
 Maj Bronisław 180, 181, 282–284,
 306, 442, 444, 461
 Majcherek Janusz 30, 447, 462
 Majerski Paweł 167, 278, 285, 452,
 457

- Małochleb Paulina 245, 456
 Marchaj Magdalena 373, 459
 Markowski Michał Paweł 11, 12,
 34, 52, 156, 268, 286, 289,
 451, 452
 Marszałek Robert 244, 449
 Masłowski Michał 297, 452
 Matuszewski Krzysztof 51, 308,
 447
 Matysek Magdalena 142, 407
 McClure John A. 9, 452
 McGrath Alister 19, 135, 452
 Mickiewicz Adam 113, 162, 165,
 166, 225, 300, 452, 457, 458
 Mikołajczak Małgorzata 268, 353,
 453
 Mikołajewski Jarosław 10, 176,
 453
 Milerski Bogusław 13, 455
 Miłobędzka Krystyna 400, 459
 Miłosz Czesław 13, 16, 17, 19,
 21, 28, 29, 37–41, 44, 58–64,
 78, 79, 93, 103–107, 111, 112,
 120, 130, 147, 159–175, 177,
 178–182, 191–193, 195, 210,
 212, 221, 222, 238–240, 284,
 297–300, 308, 328, 337, 338,
 339, 342–350, 355, 364, 365,
 367, 370, 394, 417, 425, 430,
 433, 436, 442, 445, 446, 447,
 448, 449, 450, 452, 453, 454,
 455, 456, 457, 458, 459, 460,
 461, 462, 466, 470
 Miszk Andrzej 115, 450
 Mitek-Dziemba Alina 47, 94, 126,
 422, 447
 Mizera Janusz 243, 285
 Mizerkiewicz Tomasz 53, 319,
 370, 371, 449, 453
 Morawiec Arkadiusz 214, 280,
 453
 Morgański Janusz 270, 384, 451
 Mróz Piotr 245, 456
- N**
- Nałkowska Zofia 317
 Nancy Jean-Luc 46, 419, 453
 Neuger Leonard 246, 446
 Niczyprowicz Janusz 221, 442
 Niesporek Katarzyna 134, 453
 Nieukerken Arent van 38, 40,
 453
 Nowacki Dariusz 408, 460
 Nowakowski Adam 262, 459
 Nycz Ryszard 59, 83, 97, 141, 160,
 173, 286, 287, 304, 306, 311,
 401, 402, 445, 451, 453, 454,
 455
 Nyczek Tadeusz 272, 276, 277,
 454
- O**
- Ochmann Jerzy 243, 454
 Olejniczak Józef 50, 223, 346,
 454, 455
 Olszański Grzegorz 27, 103, 223,
 280, 454, 459
 Olszewski Marek 200, 233, 454,
 460

- Opacka-Walasek Danuta 17, 25,
41, 42, 53, 59, 103, 104, 105,
160, 166, 167, 205, 206, 209,
269, 321, 348, 354, 417, 452,
454
- Opacki Ireneusz 351, 454
- Orygenes 102, 107, 398
- Ostałowska Lidia 88, 462
- P**
- Palich Natalia 262, 459
- Panas Paweł 223, 454
- Parandowski Jan 312, 454
- Pascal Blaise 164–167
- Pasewicz Edward 135, 442
- Pawelec Dariusz 42, 103, 181, 210,
211, 284, 363, 454, 458, 459
- Perkowska Halina 244, 454
- Pertek Grzegorz 263
- Pietrych Krystyna 141, 223, 252,
264, 415, 417, 453,
- Piotrowiak Jan 167
- Piotrowska-Grot Magdalena 105,
262, 278, 287, 373, 394, 407,
460, 461
- Płaza Maciej 115, 460
- Podsiadło Jacek 44, 75, 216–219,
223, 285, 306, 442, 454, 461,
466, 470
- Pokojska Agnieszka 254, 445
- Polkowski Jan 435, 442
- Poprawa Adam 113, 452
- Porębowicz Edward 163, 175, 312,
390, 441
- Pratchett Terry 372, 455
- Próchniak Paweł 214, 219, 226,
264, 393, 455
- Przybylski Ryszard 343, 344, 346,
455
- Pyszny Joanna 222
- R**
- Rabizo-Birek Magdalena 280
- Regiewicz Adam 287, 419, 453,
455
- Rejniak-Majewska Agnieszka 23,
149, 448
- Rewers Ewa 142, 407, 453
- Ritz German 261
- Rolando Bianka 44, 294, 295, 416,
417, 442
- Rosiek Stanisław 15, 266, 456
- Rozsak Joanna 136, 454
- Różewicz Tadeusz 14, 19, 20, 21,
28, 29, 252, 253, 254, 255, 256,
257, 284, 293, 298, 301–304,
306, 307, 325–333, 432, 436,
442, 446, 447, 448, 449, 450,
451, 456, 457, 459, 466, 470
- Różycki Tomasz 32, 33, 44, 45,
52, 71, 73, 74, 75, 77–81, 103,
138–143, 233, 373, 388, 394–
396, 402–412, 414–416, 428,
442, 460, 466, 470
- Ruszar Józef Maria 115, 210, 302,
352, 446, 448, 453, 455
- Rutkowski Rafał 281, 455
- Rybak Magdalena 186, 455

- Rymkiewicz Jarosław Marek 107–113, 130, 166, 167, 183, 284, 285, 302, 303, 442, 447, 450, 452, 458
- Ryziński Remigiusz 245, 456
- Rzepińska Maria 347, 455
- S**
- Sá Cavalcante Schuback Marcia 246, 446
- Sajdek Paweł 312, 450
- Salwa Piotr 71, 308, 394, 448, 458
- Sarna Paweł 251, 455
- Sartre Jean-Paul 243, 245, 454, 456
- Sawicki Stefan 36, 51, 455, 456, 465, 469
- Scholem Gershom 249
- Schouppe François-Xavier 157, 158, 456
- Schubert Franz 108
- Serafin Andrzej 11, 458
- Siwczyk Krzysztof 34, 44, 84, 189, 190, 306, 372–374, 376–381, 389, 393, 394, 443, 456
- Siwek Marcin 103, 233
- Skarga Barbara 14, 452
- Skibski Krzysztof 42, 453
- Skórska Katarzyna 159, 446
- Skrendo Andrzej 332, 456
- Skubalanka Teresa 256, 456
- Sławek Tadeusz 94, 10, 230, 247, 292, 293, 448, 456
- Słowacki Juliusz 233, 234, 443
- Smolka Iwona 259, 459
- Sobolewska Anna 26, 456
- Sobolewski Tadeusz 39, 461
- Sokolski Jacek 57, 199, 216, 226, 312, 456
- Sołtys-Lewandowska Edyta 35, 118, 393, 456, 457
- Sosnowski Andrzej 141, 256, 328, 415, 449
- Sosnowski Maciej Adam 43, 407, 447
- Sośnicki Dariusz 225, 229, 456
- Sowiński Grzegorz 243, 449
- Spólna Anna 337
- Sprutta Justyna 165, 456
- Staff Leopold 19, 28, 85, 335, 340, 442
- Stala Krzysztof 173
- Stala Marian 26, 29, 64, 162, 166, 192, 214, 215, 228, 277, 357, 457
- Stankowska Agata 248, 251, 252, 457
- Stelmaszczyk Barbara 83, 304, 311
- Steppa Hanna 100
- Stiegler Bernard 249, 457
- Strózik Sabina 54, 195, 236, 461
- Surdykowski Tomasz 262, 459
- Suska Dariusz 30, 31, 44, 84, 103, 144–147, 184, 185, 186, 188, 232–234, 237, 239, 285, 372, 373, 381–385, 388, 390–394, 443, 455, 461, 462, 466, 470
- Swedenborg Emanuel 169, 446
- Szczerba Wojciech 101, 102, 457

- Szlosarek Artur 30, 285, 393
 Szóstak Anna 42, 429, 462
 Szuba Andrzej 44, 278, 279, 306, 443, 457
 Szuber Janusz 209
 Szwajcer Piotr 165, 447
 Szymanowski Adam 32, 447
 Szymborska Wisława 21, 22, 29, 30, 42, 44, 66–71, 79, 80, 256, 272–277, 284, 290, 306, 347, 430, 436, 443, 444, 452, 453, 454, 456, 459, 466, 470
- Ś**
- Śliwiński Piotr 20, 22, 28, 99, 137, 185, 218, 219, 223, 282, 429, 430, 438, 453, 456, 457, 458, 461, 462
 Ślosarska Joanna 151, 152
 Świeściak Alina 103, 110, 140, 141, 214, 230, 233, 269, 303, 357, 400, 404, 407, 414, 450, 457, 458
 Świetlicki Marcin 30, 44, 133–138, 142, 222–226, 228–230, 232, 238, 239, 291–293, 324, 360, 362–364, 431, 432, 443, 453, 454, 459, 466, 470
 Święch Jerzy 13, 18, 455, 458
 Świrszczyńska Anna 319, 320, 370, 371, 443
- T**
- Tatarkiewicz Anna 136, 324, 444
 Taubes Jacob 11, 458
- Taylor Charles 44, 45, 458
 Tchórzewski Andrzej 358, 458
 Tester Keith 407, 445
 Themerson Stefan 305
 Thiel-Jańczuk Katarzyna 22, 446
 Tischner Łukasz 104, 178, 191, 458
 Tkaczyszyn-Dycki Eugeniusz 32, 103, 233, 285, 443
 Tomasiak Wojciech 81, 212, 458
 Toruńczyk Barbara 130, 461
 Trela Sandra 407, 457
 Trznadel Jacek 9, 227, 442
 Turczyn Anna 53, 389, 451
 Turner Alice 174, 375, 398, 458
 Tuwim Julian 80, 323, 443
- U**
- Umerle Tomasz 9, 452
 Uniłowski Krzysztof 97
 Urbanowski Bohdan 85, 442
- V**
- Van Heuckelom Kris 64, 159, 174, 177, 300, 458
 Vasoli Cesare 308, 458
 Vattimo Gianni 83, 111, 304, 311, 455
- W**
- Waligórski Andrzej 198, 461
 Wanat Ewa 347, 445
 Wasiewicz Jan 246, 458
 Wat Aleksander 18, 19, 199, 252, 298, 336, 417–420, 443, 444, 457, 459

Weber Max 12, 246, 458
Wedemann Marek 229, 459
Wencel Wojciech 103, 233, 446
Werner Andrzej 168, 169
Węgrzyniakowa Anna 273, 276,
459
Wiedemann Adam 432–434, 443
Wierzyński Kazimierz 318, 320,
325
Wilkoń Aleksander 230, 448
Winiecka Elżbieta 400, 401, 402,
459
Wirpsza Witold 113, 183, 256, 328,
358, 449, 450
Wittlin Józef 14, 317, 459,
Wojda Dorota 290, 459
Wojtoń Maciej 155, 461
Wolska Barbara 280, 453
Woroszyński Wiktor 257–260,
443, 459
Woźniak Maciej 146, 461
Wójcik Tomasz 209, 316, 447
Wójcik Włodzimierz 97, 103, 449,
452
Wójtowicz Aleksander 316
Wróbel Szymon 249, 459
Wyka Marta 209, 279, 459

Z

Zach Joanna 222, 460
Zadura Bohdan 99, 100, 428, 436,
443, 458
Zagajewski Adam 27, 89, 90, 91,
92–96, 137, 194–196, 436, 443,
445, 446, 449, 466, 470

Zajas Krzysztof 17, 43, 173, 175,
348, 349, 459
Zaleski Marek 171, 459
Zarębianka Zofia 36, 40, 41, 459
Zieniewicz Andrzej 305, 316, 447,
453

Ž, Ž

Žižek Slavoj 60, 211, 459, 268,
459
Żywiołek Artur 262, 287, 451,
453

Magdalena Piotrowska-Grot

REFURNISHING (IN) THE ETERNITY

Visions of the underworld in contemporary Polish poetry

Summary

The monograph *Refurnishing (in) the eternity. Visions of the underworld in contemporary Polish poetry* is dedicated to the analysis and interpretation of significant poetic creation of the Other World which can be found in poetry written after 1945. However, it should be noted that the selected material represents secularised vision of the afterlife, and from the analysis were excluded poems which, after Stefan Sawicki and Maria Jasińska-Wojtkowska, can be classified as religious. In the selected materials new, extemporary beliefs and eschatological hope are formed inside the textual world, just to fight this overwhelming nothingness which attacks postmodern society. These works are a kind of projection of social thoughts, but the reader has to deal with them in individual attempts to find God, or, more generally, contact the Higher Power, or simply an attempt to soothe the fear of death which ends all — the existence deprived of opportunities for further duration.

One of the key questions in this monograph is the one about the reasons of insecurity and motivations to create visions of the contemporary underworld in Polish poetry of the second half of the twentieth century. Although there will be a hearing references to the works of the early twentieth century, the basic research material will be poetry published after 1945. This time interval is especially justified for the theme of faith, metaphysical questions and eschatological horizon evoked by literature, because it was the atrocities of the World War II, and later — Polish conditions of the political system and the transformation of civilization and

moral system which took place in the second half of the twentieth century have had a huge impact on the transformation of contemporary spirituality in the world deprived of God, in the context of new understanding of humanity and uncertain borders of identity.

Images of the land of the dead in contemporary poetry are not trying to articulate the faith, but repeatedly aim to present the metaphorical expression of many other problems of everyday life. An important function of creating inaccessible spaces in Polish poetry is to elaborate new formulas to talk about individual and private faith.

This book contains three parts. Two of them include the analysis of poetic visions of heaven and hell. The second one is dedicated to purgatory and nothingness. The presence of this part in the work dedicated to the vision of the afterlife is justified by a significant number of works, in which those spheres, in various forms and scale of intensity, turn out to be a breeding ground for artistic imagination. The poetry of the artists which represent the following generations of writers is interpreted in the each sections of the monograph: from selected poems of Tadeusz Różewicz, Czesław Miłosz, Zbigniew Herbert, Miron Białoszewski, Wisława Szymborska, Stanisław Barańczak, Ryszard Krynicki, Adam Zagajewski, Ewa Lipska, Bohdan Zadura to the poetry published in the last decade of the twentieth century and the first decade of the twenty-first century: the works of Marcin Świetlicki, Tomasz Różycki, Jacek Podsiadło, Dariusz Suska, Tadeusz Pióro, Łukasz Jarosz. They are only the examples of the artists which create poetic vision of the underworld with the greatest frequency.

This wide range of studies, which still is not the end of exploring this field of research, supported by numerous references to philosophical, theoretical and literary contexts, helped to outline the picture of the changes that have occurred in this area of the Polish poetry over the last seventy years. The diverse role and frequency of references to images of the afterlife prove that secular visions created directly or only implied in the metaphorical layers of the poetry emerging after 1945 are an important component of

the image of contemporary culture, and the subsequent stages of its development. All references to the topos derived from religious systems also allow to observe the change in the fabric of language. The quantity and quality of these new correlations certainly prove that the ideas of the afterlife in poetry of the second half of the twentieth and early twenty-first century have evolved in relation to the creation established in the tradition, bringing new quality - not always clear and easy to read.

The key word in this research has become a “necessity”. Necessity of faith and finding new ways to talk about it is very important in every analyzed poem. Although I do not qualify them as religious poetry, surely they become a response to the gap left after the cancellation of grand narratives ordering pre-modern world, a gap that modern man is trying to fill strongly and consistently.

Keywords:

twenty- and twenty-first-century literature, Polish poetry, postsecularism, afterlife, postmodernity.

Magdalena Piotrowska-Grot

LE RÉAMÉNAGEMENT DANS/ DE L'ÉTERNITÉ

Les visions de l'au-delà dans la poésie polonaise contemporaine

Résumé

Le livre *Les visions de l'au-delà dans la poésie polonaise contemporaine. Des représentations choisies* est consacré à l'analyse et à l'interprétation des créations poétiques significatives de l'au-delà, apparaissant dans les ouvrages créés après 1945. Il faut cependant remarquer que le matériel choisi présente les visions laïcisées de l'au-delà et l'on a exclu de l'analyse ces poèmes qui, selon Stefan Sawicki ou Maria Jasińska-Wojtkowska, peuvent être classifiés comme religieux. Dans les ouvrages poétiques constituant la base des réflexions entreprises apparaît un nouveau système temporaire de croyances et d'un espoir eschatologique de surmonter le néant entourant de toutes parts l'homme moderne. Ces ouvrages constituent une sorte de projections des points de vue sociaux, pourtant, dans une large mesure, le lecteur y a affaire à des tentatives individuelles de retrouver Dieu ou, plus généralement, un contact avec la Force supérieure, ou tout simplement à une tentative d'apaiser la crainte d'une mort finissant tout, d'une existence dénuée de chances permettant de persister. Dans la présente monographie, une des questions clés est devenue celle qui porte sur les raisons de l'égarement et les motivations de créer l'au-delà contemporain dans la poésie polonaise depuis la seconde moitié du XXe siècle. Bien qu'il n'y manque pas de références aux ouvrages datant de la première moitié du XXe siècle, c'est bel et bien la poésie créée après 1945 qui constitue le matériel de recherche. Cela trouve une justification particulière dans le cas du sujet concernant la foi, les questions métaphysiques et l'horizon eschatologique évoqué par

la littérature, parce que ce sont les cruautés de la Seconde Guerre mondiale, ensuite les conditions politiques polonaises ainsi que les transformations de civilisation et de mœurs de la seconde moitié du XXe siècle qui ont une influence énorme sur la métamorphose de la spiritualité contemporaine dans un monde dépourvu de Dieu, dans le contexte d'une nouvelle compréhension de l'humanité et des frontières floues, y compris les frontières de l'identité.

Les images de la terre des morts dans la poésie contemporaine ne constituent pas uniquement une tentative d'articuler la foi, mais elles visent plusieurs fois à présenter une expression métaphorique de beaucoup d'autres problèmes de la vie quotidienne. La création de nouvelles formes de parler de la foi individuelle et privée est une fonction significative, peut-être pas tout à fait secondaire, consistant à aborder dans la poésie des questions liées aux espaces inaccessibles durant la vie terrestre.

La dissertation se compose de trois parties. Les deux d'entre elles portent sur les visions poétiques du ciel et de l'enfer, tandis que la deuxième a été consacrée aux questions eschatologiques les plus énigmatiques, c'est-à-dire au purgatoire et au néant. La présence de cette partie dans le travail consacré à la vision de l'au-delà est justifiée par un nombre considérable d'ouvrages, où ces sphères passagères apparaissent — sous différentes formes et aux différents degrés d'intensité — juste comme une source d'inspiration pour l'imagination artistique.

Dans les parties particulières de la dissertation, on a soumis à une analyse précise les ouvrages des représentants des générations subséquentes d'auteurs : dès les textes choisis de Tadeusz Różewicz, en passant par l'œuvre de Czesław Miłosz, Zbigniew Herbert, Miron Białoszewski, Wisława Szymborska, Stanisław Barańczak, Ryszard Krynicki, Adam Zagajewski, Ewa Lipska, Bohdan Zadura, jusqu'aux ouvrages créés dans la dernière décennie du XXe siècle et les dix premières années du XXIe siècle (Marcin Świetlicki, Tomasz Różycki, Jacek Podsiadło, Dariusz Suska, Tadeusz Pióro, Łukasz Jarosz), pour ne mentionner que ceux dont les ouvrages évoquent le plus souvent un horizon eschatologique.

L'analyse du vaste matériel de recherche — qui constitue d'après moi un choix des représentations les plus importantes de l'au-delà — appuyée non seulement sur de nombreuses références aux courants philosophiques et conceptions théoriques, mais aussi sur les contextes littéraires a permis de présenter l'image des changements qui se sont produits dans ce champ de la poésie polonaise durant les soixante-dix dernières années. Le rôle diversifié et la fréquence des références aux images des espaces de l'au-delà prouvent que leurs visions laïques — créées directement dans la poésie apparaissant après 1945 ou étant seulement impliquées au niveau métaphorique des textes - sont une composante importante de l'image de la culture contemporaine et des étapes subséquentes de son développement. Toutes références aux topos provenant des systèmes religieux permettent aussi d'observer le tissu changeant de la langue et les procédés de la néosémantisation qui y apparaissent. La quantité et la qualité de ces corrélations constituent assurément la preuve de ce que les imaginations sur les espaces de l'autre monde dans la poésie de la seconde moitié du XXe siècle et des débuts du XXIe siècle évoluaient par rapport aux créations perpétuées dans la tradition multiséculaire, tout en apportant de nouvelles quantités, pas toujours claires et faciles à lire.

La «nécessité» est devenue le mot clé pour la présente publication. La nécessité de foi et d'élaborer de nouvelles, individuelles et libérées de liens institutionnels manières de parler de la spiritualité est fort nette dans les textes rapportés. Encore que je ne les qualifie pas comme la poésie religieuse, ils deviennent sans aucun doute la réponse à la lacune qui s'est produite après l'annulation de grandes narrations organisant le monde prémoderne, la lacune que l'homme contemporain essaie instamment et constamment de combler.

Mots clés:

littérature des XXe et XXIe siècles, poésie polonaise, postsécularisme, au-delà, postmodernité.

Redakcja: DOMINIKA KIELAN
Projekt okładki: MARIUSZ BIENIEK
Redakcja techniczna: DOMINIKA KIELAN
Korekta: MAGDALENA BIENIEK
Łamanie: MARIUSZ BIENIEK

Copyright © 2018 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336

ISBN 978-83-226-3380-9
(wersja drukowana)

ISBN 978-83-226-3381-6
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 30,0. Ark. wyd. 25,0.
Papier offset, kl. III, 90 g Cena 28 zł (+VAT)

Druk i oprawa: Volumina.pl Daniel Krzanowski
ul. Księcia Witolda 7-9, 71-063 Szczecin